

Nad ütlesid, et mina tapsin nende isa.

Anaïs, tema tütar, kellega ma olin siiani sõbralikult läbi saanud, karjus telefonis: *c'est toi qui a tué mon père, c'est toi!* (See olid sina, kes mu isa tappis, sina!). Ma ei öelnud talle midagi vastu. Kuulasin ta karjumist ja tundsin end süüdi.

Poeg, kes Brestis sõjaväelase ametit pidas, kirjutas mulle kirja, mille ta lõpetas sõnadega: *sinusugune väärrib surma.*

Ka see poeg, kes vangis istus, pidas mind süüdlaseks. Süüdimõistetetu leidis teise süüdlase. Temagi kirjutas mulle kirja, lubas kättemaksu. Veel kirjutas ta, et ma olen lits. *Tu es une pute. Tu es une vraie pute.*

Sa oled üks lits. Sa oled üks tõeline lits.

Võib-olla on neil õigus, lapsi ma ju olen tapnud. Ja kui juba lapsi tappa suudad, siis – täiskasvanute elu lõpetamine peaks seda lihtsamalt minema.

Aeg-ajalt oli mul tunne, nagu oleksin ma *Via Dolorosa*'l. Minu surma oodati ja nõuti.

Naine teadis palju lauseid, mille kohta võib kasutada väljendit, et need on äraleierdatud. Need olid sententsid, mida inimesed ümberringi aina korrata armastasid, ikka ja alati, igal sobival või siis vähem sobival hetkel. Mõnikord tähtsa, teinekord vähem tähtsa näoga. Ent alati – ja tõesti alati – kõiketeadva kindlusega: *à la nii on lood, mina tean*. Tavaliselt hakkasid talle taolised väljaütlemised närvidele. Ja mitte ainult sellepärast, et need liialt äraleierdatud olid, vaid hoopiski sel põhjusel, et ütlejad ei vaevunud mõtlema sügavuti. Üks selline lause oli: *see on valikute küsimus*. See ärritas teda vägagi, ajas vahel suisa marru. Ta oli ajapikku aru saanud, et enamasti olid valikud vaid neil, kel oli raha ja võim. Leidal Leesi külast, kellel polnud ei raha ega võimu, polnud ka valikuid. Tema pidi tegema seda, mis parajasti tegema pidi või võimalik teha oli.

Või siis – *inimesed on erinevad*. No tõesti – suur avastus. Sellest oli saanud tänapäeva uus mantra. Seda võis kuulda

erinevatel töökohtadel, inimestevahelistes kõnelustes bussis, trammis. Isegi poes.

„Teeme täna kartuliputru,“ sõnab üks keskeas naine juurviljaosakonnas mehele, samal ajal kartuleid kilekotti ladudes.

„Ma tahaks praetud kartuleid...“ pakub mees tagasihoidlikult.

„Aga mina jälle tahan täna kartuliputru!“

„No inimesed ongi erinevad...“ vabandab mees. See lause oli justkui kogu ühiskonnal pähe õpitud.

Aga siis oli veel ka selline ütlemine: *kõik saab alguse lapsepõlvest*. Ka see oli üleliia kasutuses olnud, ent see teda närvi ei ajanud. Seda kasutas ta isegi tihti, ja veenva kindlusega. See oli sentents, mida talle meeldis ikka ja jälle korrata, kui kellegi karmist või õnnetust elukäigust juttu tuli. Kui palju kordi oli ta juba seda lauset oma elu jooksul korranud, endale, teistele, oma lastele. Lugematuid kordi. Ka see pole mingi uudis. Kõik teavad seda. Ent tema kordas seda ikka ja jälle. Kõik saab alguse lapsepõlvest. Nii on lood.

Ta oli õppinud lapsepõlves, et kõigest ei pea rääkima, kõike ei pea teadma, kõik ei pea sinust teadma. Mida vähem teatakse, seda parem. See, et *ei pea* rääkima, on aga mitmetähenduslik, ja ka selle sai ta selgeks lapsepõlves. On asju, millest *ei tohi* rääkida ja on asju, millest *pole mõtet* rääkida. Ja siis olid veel teemad, millest võis küll rääkida, aga väga vaikselt ja valitud seltskonnas. See kõik tundus talle lapsepõlves liiga keeruline. Seepärast otsustas ta sootumaks vaikida.

Ta polnud kunagi aru saanud, miks pole sünnis või miks pole mõtet. Endale esitas ta aina ja alati küsimuse – miks? Ent kõval häälel ta seda küsimust välja ei käinud, vaikis. Ta oli aru saanud, et kindlam on vait olla. Aeg-ajalt oli ta end sellepärast vihanud,

argpüksiks pidanud, ent siis suunas ta selle viha maailma vastu. Ta oli vihanud maailma, sest talle näis, et see polnud kunagi aus ja õiglane, mitte kellegi suhtes, aga eriti veel tema suhtes. Nii sai ta tuttavaks maailmaga, mida ei saa usaldada. Ta elas jätkuvalt selles maailmas.

Ent viha oli nüüdseks lahtunud. Nii nagu ta oli alati teadnud, et kõigest pole mõtet rääkida, nii teadis ta nüüd, et ka vihkamisel pole mõtet. Ta murdis pead hoopis selle üle, mis toimub nende inimeste peas, kes endiselt oma energiat vihkamise peale kulutavad. Kes pole veel aru saanud, et mitte kellelegi see nende vihkamine korda ei lähe.

Ta mõtleb tihti tagasi sellele noorele naisele, kes ta kunagi oli. Kellel oli veel kogu elu ees, lõputu arv aastaid kogemiseks ja mälestuste loomiseks. Kellel polnud veel aimugi, mis teda ees ootab või mis tema elus määravaks saab. Ja valikuid polnud tal ka eriti kunagi olnud. Ta pidi tegema seda, mida antud hetkel tegema pidi või võimalik teha oli. Nii on lood.

Nüüd, peaaegu kaks aastat hiljem leiab naine end tihti tolele suvele tagasi mõtlemas. Mõtted ründavad teda alati ootamatult, ette hoiatamata, kõige tavalisemateski igapäevastes situatsioonides. Külapoes kaupa valides, linnapoes kassajärjekorras seistes, arsti juures, metsas jalutades, rannal päikese käes lebades. See, nüüd juba nii kaugena tunduv suvi on meelde jäänud kui pehme, sametine kehapaitus, mis teda igapäevaselt hellitas. See oli täis päikesepaistet ja rahu. Õnne ja armastust. Palju armastust. Just sellist, millisest ta oli unistanud kogu oma teadliku elu. *Teda* armastati. Sellisena, nagu ta oli, ta kõlbas. Ta juuksed polnud liiga õhukesed ega keha liiga tömp. Noorus oli ta ammu maha jätnud, aga see mees

pidas teda ikkagi ilusaks. Ilusaimaks. Sõnu, mida ta tol suvel enda kohta kuulis, polnud ta varem kunagi kuulda saanud. Isegi oma õitsvas nooruses mitte. Ta tundis end jumaldatuna, lapsena, ihaldatud armukesena ja seda kõike ühteaegu. Mees hellitas ja jumaldas teda. Enne teda oli elu olnud kui üks pime öö, kõik oli justkui kangestunud selles pimeduses, mis tal tuli koos oma hirmudega üksinda mööda saata, kuidagi hakkama saada. Nüüd oli päike ta ellu saabunud, ja seda nii otseses kui kaudses tähenduses.

Need suvepäevad algasid alati ilusate päikest täis hommikutega ühes poolteiseinimese voodis. Soe käsi vastu põske, üles-alla, üles-alla, paitades. Suu vastu teist põske, aeg-ajalt õrn suudlus. Sosinad. Lembesõnad. Päev lõppes mahedate õhtutega terrassil. Teineteise kõrval istudes, tasakesi kiikudes. Hommiku ja õhtu vahele mahtus palju tähelepanu, armastust, hoolimist, õndsust. Soojad pilgud, vaiksed paitused, õrnad embused. Ja ööd – kui nad omavahel armastust jagasid, oli terve maailm nende ümber tules, ilutulestik paukus vasakul ja paremal, sähvatused ja paugatused, raketivilin ja juubeldav lõpp. Rahu ja rahulolu. Õndsus.

Alguses olid nad vaid sõbrad, siis said neist armukesed ning seejärel abikaasad. Nende elu, see oli nagu tõeline eluluule. Nad nautisid iga koosveedetud päeva ning oskasid seda salamiselt hinnata. Sellest ei pidanud rääkima, seda sai tunnetada. Tunnetamine viib teadvuse lõpmatusse. Lõpmatuses on aga kõik võimalik.

Igal õhtul istusid nad terrassil ja vaatasid, kuidas päike kõrge mäe taha vajus. Helesinine taevas muutus pikkamisi tumedaks, lõpuks kattis kogu taevalaotust sinkjasmust värv ja ümberringi oli pimedus. Mitte selline pimedus, nagu naine seda

Eestist mäletas, vaid pimedus täis tähti ja kuuvalgust. Selles oli midagi müstilist, aukartustäratavat. Väljas oli endiselt pehmelt soe, ritsikad siristasid, nahkhiired olid asunud oma igaõistele toimingutele. Sääksi polnud.

Pärast hommikusi lembusi poolteiseinimese voodis läksid nad samuti terrassile, jõid seal oma hommikukohvi. Sõid *croissant*'e. Mees vaatas naist, soe naeratus näol. Neil polnud vaja palju rääkida, neil oli ka vaikides hea. Olid ainult soojad pilgud ja naeratused. See oli hoopis teistsugune vaikus, see polnud lapsepõlvest kaasa tulnud.

Sellesse suvesse mahtus ka palju bürokraatiat. Pabereid sai täidetud ja saatkonda saadetud. Templeid ja allkirju erinevatest ametiasutustest kogutud. Mõnede templite ja allkirjadega oldi rahul, teiste tõestamiseks tuli veel allkirju ja templeid juurde saada. Oli vaja palju tõendada, üksjagu alandust alla neelata.

Lõpuks tuli linnavalitsusest, trikoloorne lint üle õla, üks ametnik neile koju. Oli ka kolm tunnistajat. Uuesti sai allkirju vahetatud ja lõpuks oli dokument käes. Dokument, mis tõestas, et nad on mees ja naine. Kergendus vallutas neid. Nüüd võis hakata vabamalt hingama. Nüüd oli kõik paigas, ametlik, aus.

Ent siis tuli päev, mil üks kõrge jalaga valge õhkörn kohvitass maha kukkus. Sellest sai lõpp alguse. Elus on hetki, mis on sama õrnad kui õhkörn portselan. Sa ei tea, mis saab, kui see maha kukub – kas puruneb või siiski mitte? See on hetk, kus sa ei hinga, ei mõtle, ei ole, ei ela. Sa lihtsalt kangestud. Nagu kangestub portselan enne maha kukkumist.

Nüüd, kaks aastat hiljem sellele tagasi mõeldes kuuleb naine tassi klirinas vastu marmorpõrandat järsku, parastavat heli. See heli hakkas varjutama kogu ilu ja õnne, kogu õndsust. Naine mäletab iga minutit sellest päevast. Ta suleb silmad ja

näeb päikest, mis kutsuvalt lahtisest terrassiuksest sisse surub. Ta näeb helesinist taevast, kuuleb turteltuvide kluuksumist ja terrassikiige kiiksumist. Ta tunneb kohvi ja lillede lõhna. Ja siis kuuleb ta terrassi marmorpõrandale maha kukkunud portselantassi kildude klirinat. See oli naise lemmiktass. Mehe poolt Aafrikast toodud. Tavaliselt jõi naine sellest tassist oma hommikukohvi. See oli üleni valge, õhkõrn, läbipaistev portselan. Seda käes hoides pidi tundma, et vastutad millegi eest, millegi väga õrna ja puhta eest. Tuli aru saada, et seda tuleb hoida, kaitsta maailma ükskõiksuse ja inimeste kõvaduse eest.

Üks naise tütardest ütles talle kord, et ta olevat liiga asjades kinni. Tütrel nägu oli täis põlgust, vihkamist lausa, ta ütles seda sisistades nagu uss: *sa oled elututes asjades kinni, sa oled vastik materialist*. See oli pärast seda, kui ta oli naise antiikse põrandalambi prügikasti viinud ja eelmise sajandi kolmekümnendatest aastatest pärit ümmarguse laua maha müünud. Naine üritas talle seletada, et tema jaoks ei ole kõik asjad elutud, nad olid kõik tema juurde mingi looga tulnud ja elavaks saanud. Selle ümmarguse laua tõi ta Haapsalust, keset talve. Ta oli Haapsalu vanavarapoodi vaid korraks sisse astunud, rohkem ajaviiteks ja sellepärast, et see jäi talle tee peale – *à la* kui ma siin juba olen, siis võib ju ka korraks vaadata, mis seal huvitavat on. Laud hakkas talle kohe silma, just sellist ümmargust lauda oli ta oma elutuppa juba ammu tahtnud – mitte liiga suur, mitte liiga kõrge, just paras. Ta tassis ise laua auto juurde ning upitas pagasiruumi. Tagumised istmed tuli alla lasta, et laud korralkult sisse mahuks. Sellele vaatamata ta tagaluuki lõpuni kinni panna ei saanud. Ta leidis autost nõõrijupi ja sidus luugi seestpoolt lauajala külge kinni. Väljas oli tookord lumetorm ja ta sõitis kogu tee Haapsalust Tallinnasse, auto tagaluuk poolenisti

lahti. Külm oli, ja nähtavus oli olematu. Terve tee ta palvetas, et jõuaks koju, et Jumal hoiaks teda. Ja Jumal hoidis.

Antiikse põrandalambi tõi ta Läti piiri äärest, väikesest vanast talust keset madalaid mägesid ja sügavaid kuusemetsi. Selle lambiga kohtudes tundis ta umbes sama, mis Haapsalus lauda nähes – ta tundis kohe *oma* ära. See pidi minema kahe tugitooli vahele, ümmarguse laua juurde. Ka see lamp ei tahtnud ta väikesesse autosse ära mahtuda, tal tuli kuppel lambilt maha kruvida ja õrnalt linade vahele pakkida, et see sõidu ajal millegi vastu põrgates katki ei läheks. Need kõik ei olnud naise jaoks lihtsalt *asjad*. Need olid elavate avastamislugudega kaaslased.

Niisamuti oli lugu sel lumivalgel portselantassil. Mees ütles, et neid tasse oli tal kunagi olnud kaksteist. Aga mitmete pidude (ta armastas korrata, et oli nooruses kõva pidutseja) ja kolimiste tagajärjel oli nüüdseks vaid see üks alles jäänud. Ta oli ostnud need tassid ühelt hiina kaupmehelt Aafrika väikelinna turult. Ta oli olnud koos oma naisega, naine oli neid hirmsasti tahtnud. Tal oli hakanud kahju sellest hiinlasest kaupmehest, sest keegi temalt midagi ei ostnud (ta müüs ainult portselani ja siidi). Ja muidugi tahtis ta ka oma naisele rõõmu valmistada. Mees ei mäletanud enam, palju ta nende tasside eest raha oli välja käinud, ent mäletas, et need polnud odavad. Nüüdseks oli see tass juba kümme aastat vitriinkapis kasutamata seisnud. Alguses oli naine seda vaid klaasi tagant imetlenud, julgemata kätte võtta, söandamata seda puudutadagi. Iga päev käis ta puhvetikapist mööda ja seisatas selle ees – väikesed elevandiluust kujukesed klaasi taga ja siis üksik, erilise kujuga lumivalge portselantass. Ühel päeval ütles mees naisele, et see tass oligi just teda oodanud, kõik need aastakümned ja et ta peaks hakkama nüüd just

sellest oma hommikukohvi jooma. Nii sai sellest *tema* tass. Eri-
lise looga, sügava tähendusega kohvitass.

Miks ta ema tol hommikul just *sellest* tassist otsustas oma
hommikukohvi juua?

Mõni ütleks, et see on saatus ja et saatus teeb vahel ime-
likke keerdkäike. Aga naine ei usu saatusesse. Ta usub Juma-
lasse. Jumal ei ole tema jaoks sugugi üks suur ja pika habemega
vanamees, vaid pigem kui vaim, *mis* (*kes?*) kogu maailma ümber
hõljub, kõiki inimeste tegemisi jälgib ja aeg-ajalt oma nähta-
matu käega neid suunata püüab. Aga tema suunamises pole
sundust. See on nagu armastava isa tagasihoidlik nõuanne, mis
märkidena inimeste ellu saadetakse. Mõnikord nad näevad neid
märke ja teinekord jälle mitte. Vahel on see tahtmises kinni ja
mõndapuhku hoopis oskuses või oskamatuses. Aga märgid on
nende ümber kogu aeg olemas. Märgid saabuvast õnnest või
õnnetusest.

Ka naine pole alati osanud märke lugeda, mis ta ette nii selgelt
oli saadetud. Ja muidugi on olnud ka neid hetki, kus ta on keeldu-
nud neist aru saamast. Need on olnud eriti karmid õppetunnid.

Nüüd elab see naine koos oma tütrega ühe väikese saare
peal Eestis. Neil on oma pisike kodu, suure aiaga selle ümber.
Aias on vanad õunapuud ja marjapõõsad. Nende tilluke kodu on
metsa veeres, täpselt niisamuti nagu naise kunagine kodu Sibe-
rist tagasi tulles. Talle meeldib siin, ja näib, et ka tütar on siin
rahul. Siinsed inimesed on tütre välimusega juba harjunud, nad
ei vaata talle enam järele ega arutle vaikselt sosistades tema
väljanägemise üle. Temasse suhtutakse sõbralikult ja naisel on
tunne, et tütar tajub seda ise ka.

Naine värvib nüüd korrapäraselt oma juukseid, et hall välja
ei paistaks. Kui ta märkab juhtumisi halli oma juustes, tekitab

see temas masendust. Ta ei räägi kunagi oma vanusest. Kui keegi ta vanust küsib, vastab ta alati ühtviisi: prantsuse naised ei saa kunagi vanemaks kui kolmkümmend, ma kuulun prantsuse naiste hulka.

Naise elus on nüüd kõik teisiti. Ta sööb hoopis teistsugust toitu, ta hoolitseb enda eest hoopis teistmoodi kui kahe aasta eest. Ta ei joo enam külma valget veini. Nüüd joob ta džinni toonikuga. Vahel harva konjakit. Mõnikord isegi viskit.

Ta on loonud endale uued harjumused: juuste värvimine, püsimeik, meditatsioonid metsas ja mere ääres. Meditatsioonideks kasutab ta Nareki Grigori „Nutulaule“. Ta võtab raamatu oma voodi kõrvalt öökapilt ning suundub sellega metsa või mere äärde. Soojal päeval mere ääres, merekohina saatel kõlavad nutulaulud eriti võimsalt. Ta loeb neid häälekalt, aeglaselt, vahepeal pausi pidades, merd vaadates ja loetu üle mõtiskledes.

*...ära mind tõuka – ma komistan niigi,
ära mind peleta – olen ju eemal Sust niigi,
ära mind jälita – taga mind aetakse niigi,
ära mind häbista – kõlvatu olen ju niigi,
ära mind sõitle – hirmust ju värisen niigi,
ära mind lammuta – katkine olen ju niigi...*

See oli ta lemmiksõnum – ära mind lammuta, katkine olen ju niigi.

Naine töötab kohalikus koolis kunstiõpetajana. Koolimaja on väike helehall puuhoone, valgete aknaraamidega, kaks sajandit tagasi ehitatud. Naisele meeldib see maja, ja meeldib seal kunstiõpetajana töötada. Kunstitude pole palju ette

nähtud, veel pole aru saadud, et just kujutusvõime viib maailma edasi. Vähesed kunstitunnid imearmsas maakoolis annavad talle aega enamuse päevast tütreaga kodus veeta. Tütar on hakanud maalima. Pildid, mida ta maalib, on põhiliselt surmast ja surnud inimestest. Ta maalib pildi oma õest, tema tükeldatud kehast, mis on justkui kergelt läbipaistva looriga kaetud, selgelt välja maalitud on vaid ahastust täis silmad. Ta maalib pildi ka endast, rahulikult, käed ristas rinnal, kirstus lamamas. Hiljuti on ta hakanud ka metsa ja merd maalima. Ilusa ilmaga istub ta ikka metsas või mere ääres, aga värvid nendel piltidel on endiselt öudustäratavad. Päikest pole ta maalidel kunagi.

„Kas sa lilli ei tahaks maalida?“ küsib naine kord. Ja tütar maalibki järgmisel päeval lilli, mädanevaid, surnud lilli. Kui lõuend saaks lõhna edasi anda, siis võiks maali vaadates tunda roiskumise, surma lõhna. See ajaks kindlasti südame pahaks.

„Kas sa ei võiks maalida lilli, mis aias kasvavad? Neid ilusaid, värvilisi?“

Tütar vaatab naisele mõistmatult otsa, ta nagu ei saa aru, millest naine räägib.

„Või siis põllulilli – moonid, rukkililled... Need on nii ilusad!“

Tütar pöörab näo naisest eemale ega ütle midagi.

Kui ta järgmisel päeval maalimistarvetega end põllu suunas minema asutab, tunneb naine rõõmu ja kergendust. Ta vaatab teda pikalt aknast, näol soe naeratus. Ent see rõõm jääb lühikeseks. Öhtul koju naastes on lõuendil närtsinud moonid ning rukkililled.

„Kas sa sellistena need leidsidki?“

Tütar vaatab naisele taas kord mõistusetaguse pilguga otsa.

„Kas keegi oli need üles korjanud ja põllu äärde visanud? Kas seal terve põllu peale enam ühtegi elusat lille polnud?“

Tütar kehitab õlgu. „Mina neid igatahes ei näinud,“ ütleb ta siis täiesti ükskõikselt.

Ning siis naine taipab – tema tütar ei hakka kunagi enam elu nägema, ta jääbki nägema ainult surma. Surm ei ole tema jaoks mitte *elu osa*, vaid *elu ise*. Ta ei tea, mida tähendab elu mõiste, ta teab ainult surma.